

Petrol İle Gelen Güvensizlik, Orta Doğu'da Petrol İle Güvenlik Arasındaki Paradoksal İlişkinin Analizi*

Hasan YİĞİT

Öğr. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,

hasan.rcs@gmail.com

ORCID: 0009-0009-0916-0223

Öz

Petrolün bir enerji kaynağı olarak keşfedilmesi insanlık tarihinin Sanayi Devrimi'nden sonra gördüğü en kritik ve çığır açıcı gelişmelerinden bir tanesidir. Petrolün ilk olarak kimyasal bir bileşen olarak ağır sanayide kullanılması 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır, ancak devletlerin dış politikalarında etkili bir baskı mekanizması haline gelmesi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mümkün olabilmektedir. Petrolün otomotiv endüstrisi, enerji, ulaşım, ağır sanayi, kimya ve ilaç sektörü gibi temel alanlarda artan tüketimi, petrol yataklarına sahip devletleri özel bir konuma taşımıştır. Bu noktada dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde ellisini sınırları içinde barındıran Orta Doğu (BP Statistical Review of World Energy 2022, 71st. Edition) çağdaş dünya tarihinde küresel gündemi belirleyen ana coğrafyaların başında gelmiştir. Diğer taraftan petrolün bir enerji kaynağı olarak keşfedilmesi ile birlikte Orta Doğu'da güvenlik çıkmazları ve buna bağlı ortaya çıkan savaş, iç çatışma, halk hareketleri ve terörizm gibi olgular bölgenin adeta kronik birer hastalığı haline gelmiştir. Petrol özelinde enerji faktörü her ne kadar bazı bölge devletlerini küresel finans sisteminin önemli bir aktörü haline getirmiş ise de genel olarak bölge devletlerinin siyasi manevra alanlarını daraltmış, tek çeşitli bir ekonomi modelini benimsemelerine neden olmuş, ekonomik-siyasi bağımlılıklarını da beraberinde getirmiştir. Güvenlik üretme noktasında derin bir zafiyet içerisinde olan bölge devletleri, savunma alanında Batılı devletlere bağımlı hale gelmiş, devlet yönetimlerinde görülen politik altyapı yetersizliği ile de siyasi kırılganlıkları derinleşmiştir. Ele alınan bu çalışmada, petrol ile güvenlik arasında nasıl bir paradoksal ilişki sarmalının olduğu, bu ilişki sarmalını belirleyen faktörlerin neler olduğu, petrolün özellikle Orta Doğu özelinde olmak üzere beraberinde güvensizliği getirip getirmediği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde Orta Doğu'da meydana gelen bazı çatışma ve olgular petrol endeksli olarak tekrar değerlendirilerek bölge güvenliğini nasıl şekillendirdiği irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Güvenlik, Orta Doğu, Savaş

Insecurity with Oil, Analyzing the Paradoxical Relationship Between Oil and Security in The Middle East

Abstract

The discovery of oil as an energy source is one of the most critical and groundbreaking developments in human history after the Industrial Revolution. The first use of petroleum as a chemical component in heavy industry dates back to the second half of the 19th century, but it was only in the second half of the 20th century that it became an effective pressure mechanism in the foreign policies of states. The increasing consumption of oil in key areas such as the automotive industry, energy, transport, heavy industry, chemical and pharmaceutical sectors has brought the states with oil reserves to a special position. At this point, the Middle East, which contains approximately fifty per cent of the world's proven oil reserves within its borders, has been one of the main geographies that set the global agenda in the history of the modern world. On the other hand, with the discovery of oil as an energy source, security dilemmas in the Middle East and related phenomena such as wars, conflicts, popular movements and terrorism have become a chronic disease of the region. Although the energy factor has made some regional states an important actor of the global financial system, in general, it has narrowed the political room for manoeuvre of the regional states,

Atıf/To cite: Yiğit, H. (2024). Petrol ile gelen güvensizlik, orta doğu'da petrol ile güvenlik arasındaki paradoksal ilişkinin analizi. *The Current Research in Social Sciences and Humanities*, 3(5), pp.1-21. DOI: 10.5281/zenodo.14652287

*Bu çalışma, yazarın Prof. Dr. Tayyar Arı danışmanlığında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

caused them to adopt a mono-diverse economic model, and brought along their economic-political dependence. The states of the region, which are in a deep weakness in terms of producing security, have become dependent on Western states in the field of defence, and have maintained their political fragility with the lack of political infrastructure in state administrations. In this study, it has been tried to analyse what kind of a paradoxical relationship spiral exists between oil and security, what are the factors determining this relationship spiral, and whether oil brings insecurity with it, especially in the Middle East. In this context, some of the conflicts and phenomena occurring in the Middle East have been re-evaluated in terms of oil and how they shape the security of the region has been examined.

Keywords: Oil, Security, Middle East, War

1. GİRİŞ

Günümüz sosyal bilimlerinde tek bir doğru, mükemmel bir metodoloji veyahut kusursuz bir düşünce ekolü bulunmamaktadır. Özellikle sosyal bilimlerde sıkça kullanılan nitel araştırma yöntemi temel alınarak oluşturulan çalışmalarda, araştırmanın karakterine ve gerekliliklerine uygun olarak birden fazla metodoloji kullanılabilir. Bu çalışmada da nitel araştırma modellerinden örnek olay incelemesi (savaşlar, çatışmalar ve krizler), alan çalışmaları ve tarihsel araştırma modelleri kullanılmıştır. Çalışmanın bazı bölümlerinde de nitel ve nicel veriler birlikte kullanılmış, elde edilen veriler üzerinden yorumlamalarda bulunulmuştur. Çalışmada ayrıca kullanılan yöntemler arasında doküman analizi, karşılaştırmalı analiz ve vaka çalışmaları da yer almaktadır. Çalışmada faydalanılan kaynaklar arasında konu ile ilgili kitaplar, dergi makaleleri, ilgili BM kararlarına ait resmi belgeler ve çeşitli web materyalleri bulunmaktadır. Konu hakkında geniş bir literatür taraması yapılarak ve çeşitli kaynaklar kullanılarak çalışmaya geniş bir perspektif kazandırılmaya çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışmada, Orta Doğu gibi dünya siyasi tarihinde önemli bir yere sahip bir bölgedeki petrol endeksli güvenlik çıkmazlarının temel saikleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bölge siyasi, iktisadi, dini ve sosyo-ekonomik olarak hararetli ve hareketli bir coğrafya teşkil etmesinin yanında küresel ekonomi adına hayati bir rol taşıyan zengin petrol ve enerji yataklarına sahip olması ile de üzerinde en fazla çatışma yaşanan bölgelerin başında gelmektedir. Orta Doğu bölgesi bugün kanıtlanmış dünya ham petrol rezervlerinin yaklaşık yarısına ev sahipliği yapmaktadır. Bu da bölgeyi küresel enerji ve finans sektöründe özel bir yere taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda bölge devletlerinin ekonomik anlamda sadece petrol ve enerji endeksli ekonomik politikalar üretmelerine sebep olmaktadır. Ekonomik olarak petrol ve enerji dışında çeşitliliği artırmak, farklı sektörleri de ekonomiye kazandırmak (turizm gibi), ekonominin enerji ve petrol bağımlılığını azaltmak bölge devletlerinin ortak hedefleri arasında yer almaktadır.

Çalışmada Orta Doğu bölgesinde güvenliğin petrol boyutu, ulusal güvenlik ile enerji güvenliği arasındaki korelasyon ve bölgede meydana gelen çatışmalarda enerji kaynaklarının rolü irdelenecektir. Bölgenin günümüzde güvenlik sorunlarının merkezinde yer almasında petrol faktörünün önemli bir etkisi vardır. Petrol faktörünün güvensizliği beraberinde getirmesi bölge devletlerini silahlanmaya itmiş, bölgenin legal veya illegal uluslararası silah ticareti için önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Bölge devletlerinin ve diğer devlet-dışı örgütlenmelerin silahlanması ile Orta Doğu daha da radikalleşmiştir. Radikalleşen bölgede etnik, mezhepsel, toplumsal çatışmalar daha da artmış, bölge güvenlik faktörü bakımından ateş çemberine dönüşmüştür.

2. ORTA DOĞU'DA PETROLÜN GÜVENLİK BOYUTU

Petrolün kaderi 1859'da ABD'de açılan bir ticari petrol kuyusunun keşfi ile başlamıştır. Petrolün keşfedilmesiyle birlikte hammaddesi petrol olan motorların icadı, otomotiv endüstrisinin hızla gelişmesine önayak olmuştur. Kısa bir zaman dilimi içerisinde ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi küresel ekonomilere sahip ülkelerde taşıt sayısı hızla artmıştır. Bu gelişmeler paralelinde petrolün kullanım alanı genişlemiş ve kullanılan taşıt

sayısının artışına bağlı olarak tüketim miktarında da artış yaşanmıştır. 1850’li yıllardan günümüze petrol piyasası küresel ölçekte devletlerin rekabet ettikleri en birincil alan olma özelliği kazanmıştır. Petrol bugün de küresel rekabetin en önemli hammaddesi olma özelliğini korumaktadır (Alkin & Atman, 2006).

Winston Churchill’in İngiliz Donanması’nın I. Dünya Savaşı’ndan önce hegemonyasını sürdürmek için kömürden petrole geçmesi gerektiği yönündeki kararı; patlak veren savaşın gidişatını değiştirmiş ve 20. yüzyılın seyrini belirleyen tarihi bir karar olmuştur (Doğan, 2021). Böylece petrolün bir enerji kaynağı olarak savaşların yönünü değiştirmesinin keşfedilmesi ile birlikte bu kimyasal maddeyi barındıran bölgelerin stratejik değeri de artmıştır.

Petrolün bulunduğu dönemde en çok tercih edilen enerji kaynağı kömür idi. Petrol kömürle kıyaslandığında o dönem için daha masraflı olmasına rağmen kullanım şartlarının kolaylığı sayesinde kısa zamanda geniş bir yayılım göstermiştir. Özellikle kömüre kıyasla daha hijyen olması, kolay biçimde depo edilebilmesi ve yine kömürden daha fazla enerji verebilmesi petrolün tercih edilmesinin en önemli sebepleridir. Bilhassa Sanayi Devrimi ile başlayan süreç ile hızla gelişen teknolojik ve ekonomik buluşlar, Batılı ülkelerin petrole olan bağımlılığını daha da artırmış, petrol Batı için 21. yüzyılın vazgeçilmez hammaddesi haline gelmiştir. Petrolün ekonomik ve teknolojik gelişmeler için kaçınılmaz bir unsur olarak ortaya çıkması ile petrol rezervleri bakımından zengin olan bölgelerin güvenliklerinin sağlanması da küresel güçlerin dış politikalarının önde gelen hedefleri arasına girmiştir (Alkin & Atman, 2006). Bir diğer ifade ile küresel enerji koridorunun akışkanlığını devamlı olarak sağlayabilmek adına Batılı devletler, petrol rezervleri açısından zengin ülkeler ile yakın ilişkiler içerisine girmişler ve bu devletleri kendi nüfuzları altına almaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda özellikle Orta Doğu devletleri ile Batılı devletler arasında, 1900’lü yılların başlarından itibaren üstü örtülü veya açık diplomasi ile yakın temaslar kurulmuş, bunun sonucunda ham petrol rezervlerinin geleceği konusunda birçok ikili anlaşma imzalanmıştır.

Orta Doğu’da petrol faktöründen bahsedilince akla ilk gelen alt bölge Basra Körfezi’dir. Bunun temel nedeni ise Orta Doğu bölgesinde yer alan petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunun bu bölgede yer almasıdır. Söz konusu bölge İran ve Arap Yarımadası’nın bir kısmını ve bilhassa körfeze kıyısı olan ülkeleri kapsayan yaklaşık 5 milyon km²’lik bir alanda bulunan İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman gibi ülkeleri içinde barındıran stratejik bir bölgedir. Bölgede yer alan devletlerin büyük kısmı çoğunluk olarak Müslüman nüfusa sahip olmasına rağmen din faktörü bağlamında homojen bir ortamın bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. Özellikle geçmişten günümüze süregelen mezhep çatışmaları, sınır anlaşmazlıkları, ideolojik sorunlar ve siyasi rekabetten kaynaklanan devletlerarası sürtüşmeler, bölgenin bir bütün olarak ele alınmasını zorlaştırmakta ve siyasi, ekonomik ve iktisadi olarak kırılganlaşmasını kolaylaştırmaktadır (Arı, 2012).

Küresel siyasette Orta Doğu bölgesi yaşanan siyasi krizler ile sadece bölgesel güvenliğe etki etmemekte, sahip olduğu petrol ve diğer enerji kaynakları sayesinde küresel ekonomi ve enerji piyasalarını da sarsabilecek krizleri tetikleyebilmektedir. Bilhassa gelişmiş devletlerin enerji bağımlılığı kapsamında bölgeye olan ihtiyacı göz önüne alındığında meydana gelebilecek bir enerji krizi tüm küresel enerji piyasalarını altüst edebilmektedir. Bu nedenle petrolün dünya ekonomisinde önemi büyüktür. I. Dünya Savaşı’ndan hemen önce İngiliz Kraliyet Donanması’na ait harp gemilerinin hızını artırmak için kömür yerine petrol ile çalışan motorların keşfedilmesi ile birlikte petrolün stratejik önemi tavan yapmıştır. Bu gelişme ile birlikte Orta Doğu’nun petrol kaynakları, 20. yüzyılın başından itibaren bölgenin siyasi tarihini şekillendiren en önemli faktör olmuştur. I. Dünya Savaşı ile birlikte Orta Doğu Bölgesi’ne damga vuran petrol kaynaklarının kontrolü mücadelesi, bölgenin dünya siyasetini şekillendirmedeki rolünü arttırmıştır (İpek, 2013).

20. yüzyıl Orta Doğu'sunun siyasi ve ekonomik şekillenmesinde enerji kaynakları kritik bir rol oynamıştır. Enerjinin üretim alanları ile tüketim alanlarının farklı ülkelerde olması özellikle küresel güçlerin bu bölgede söz sahibi olmaya çalışmalarına, bölge ülkeleri ile siyasi, ekonomik işbirliği kurmasına, farklı çıkarların ortaya çıkması durumunda da bölge içi çatışmalara sebep olmuştur (Altay & Nugay, 2013). Orta Doğu bölgesinin barındırdığı petrol rezervleri açısından stratejik önemi esasen 2. Dünya Savaşı'ndan sonra fark edilmiştir. Bu dönemden sonra bölgede yer alan enerji rezervleri uzun bir süre boyunca Batı menşeli çok uluslu petrol şirketleri tarafından kontrol edilmiştir (Özel, 2003). Bu bağlamda, kurulan bu çok uluslu şirketlerin çoğu zaman küresel enerji piyasalarını belirlediği ve yönlendirdiği, kimi zaman da devletleri enerji sektöründe baskıladığı söylenebilir. Bu Batılı şirketlerin Orta Doğu'daki petroller üzerindeki kontrolüne ilişkin ilk ve en önemli girişimleri de 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'ni (OPEC) kurmuş olmalarıdır (Acar, Bülbül, Gümrah, Metin, & Parlaktuna, 2007).

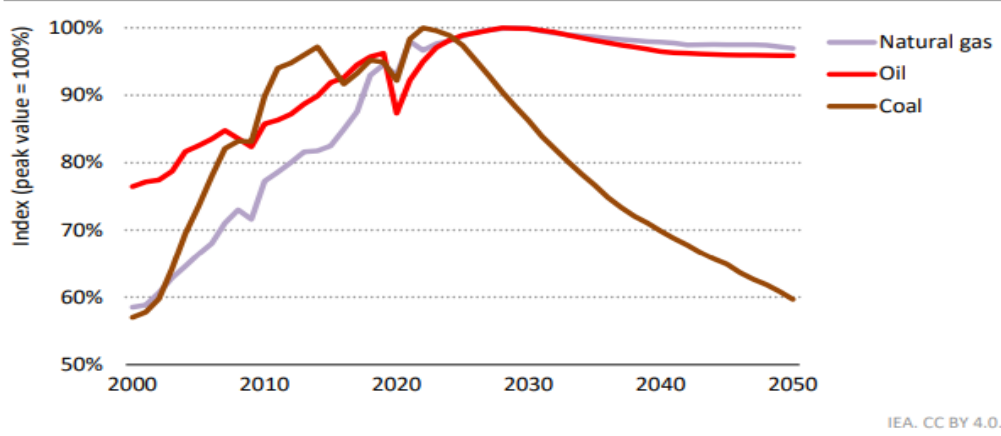
3. KÜRESEL SİYASETTE PETROLÜN POLİTİK, EKONOMİK VE GÜVENLİK BOYUTU

Girişte Günümüzde enerji kaynaklarına olan talep ve bağımlılık giderek artarken, var olan enerji rezervleri de ters orantılı olarak giderek azalmaktadır. Bu kritik sorun, enerji kaynakları açısından zengin olan bölgelerin önemini daha da artırırken aynı zamanda bu bölgeleri küresel gündemin manşetine taşımaktadır. Enerji kaynakları açısından zengin olan bu bölgelerin başında Orta Doğu gelmektedir. Enerjinin üretim, uluslararası rekabet, büyüme, kalkınma dolayısıyla ülkelerin bölgesel ya da küresel güç olmalarında en stratejik faktör olması Orta Doğu'nun 21. yüzyılda da önemini korumasını sağlayacaktır (Altay & Nugay, 2013).

Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren petrol ve petrole dayalı politikalar Orta Doğu devletlerinin iç ve dış politikalarını belirleme ve etkileme açısından önemli bir yer teşkil etmiştir. Gelişen teknoloji ile dünya devletlerinin petrole olan bağımlılığında bir derinlik söz konusu olurken, petrol rezervleri bakımından zengin bir coğrafya olan Orta Doğu'da yer alan devletlerin ekonomilerinin tek boyutlu olarak (dikey) gelişmesine ve buna bağlı olarak kırılgan bir ekonomik yapının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda petrol faktörü gerek bölgesel gerek küresel sistemleri etkileyebilme ve şekillendirebilme niteliği elde etmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri dünyanın iktisadi ve siyasi dengesini etkileyebilme bağlamında önemli bir eşik noktası olmuştur.

Petrole olan küresel talebin her geçen gün artması, üretim miktarının ise bu talebi karşılayamaması, petrolün tedarik edildiği coğrafyanın güvenlik açısından kırılgan olması, bölgesel jeopolitik risklerin varlığı petrolü değerli yapan bazı önemli etkenlerdir. Sınırlı olan petrol kaynakları yüzünden petrol üreten ülkeler küresel enerji piyasalarında fiyat değişikliğine giderek petrolü hem politik hem de ekonomik bir baskı aracı olarak kullanabilmekte, küresel politikada enerji endeksli suni krizler oluşturabilmektedirler (İzol, 2020).

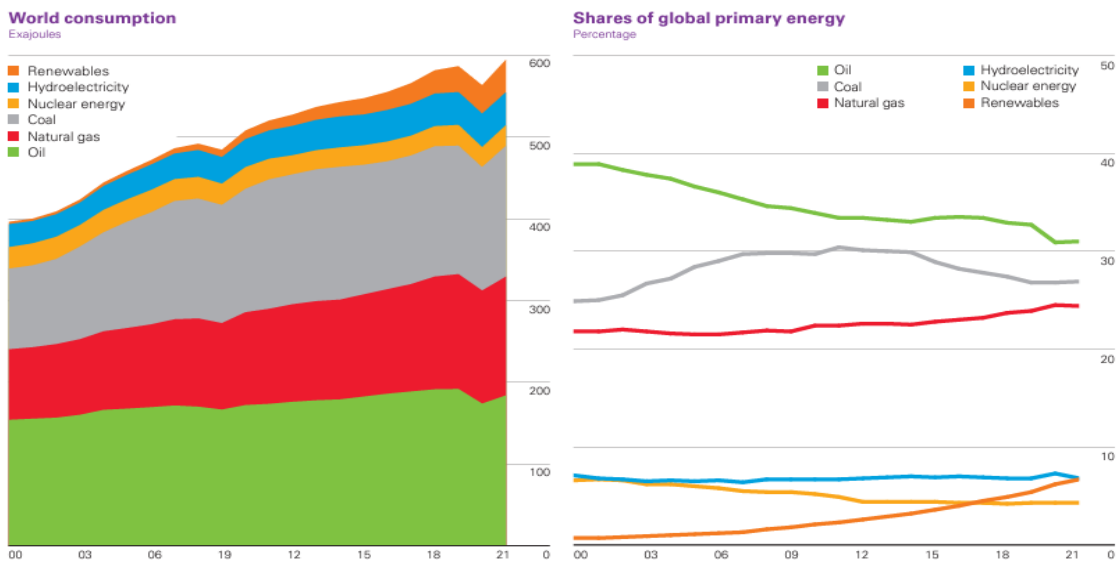
Tablo-1 Yıllara Göre Dünyanın Artan Enerji İhtiyacı (2000-2050)

Kaynak: World Energy Outlook 2023

Küresel rekabet ortamında petrolün giderek artan politik boyutu, devletleri enerji rekabeti içerisinde sürüklemiş ve küresel siyasetin en önemli aktörlerinden olan ABD, Çin, AB ve Rusya gibi küresel aktörler bu rekabette aktif rol oynamışlardır. Bu küresel aktörler için petrol kaynaklarının güvenliğinin sağlanması, bölgedeki petrol arzının ve lojistik hizmetlerinin sorunsuz işlemesi ve ulaşımın kontrolünün elde tutulması, hem ekonomik hem de politik başarı için kilit faktörler olarak öne çıkmaktadır. Petrolü ithal eden ülkelerin birçoğu, kendi topraklarında yeterli rezerv ve doğal kaynakların olmamasından ötürü ortaya çıkan enerji kıtlığını telafi edebilmek adına, yabancı ülke ve bölgelerde bulunan zengin arz kaynaklarını kontrol edebilme doğrultusunda farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Bu nedenle denilebilir ki devletlerin oluşturdukları petrol ve enerji stratejileri ve bu doğrultuda geliştirdikleri plan ve projeler devletlerin dış politikalarının temel iskeletini oluşturmaktadır. Tarihsel perspektiften bakıldığında, geçmişten bugüne küresel petrol stratejilerinde rekabet alanında bölge olarak Orta Doğu en kritik coğrafyayı temsil etmekte ve küresel güçlerin ortak rekabet zemini haline gelmiştir. Bu kapsamda petrol başlı başına elde edilmesi gereken son derece önemli politik bir amaç haline gelmiştir (Alkin & Atman, 2006).

Grafik-1 Enerji Kaynaklarına Göre Dünyadaki Öncelikli Enerji Talebi

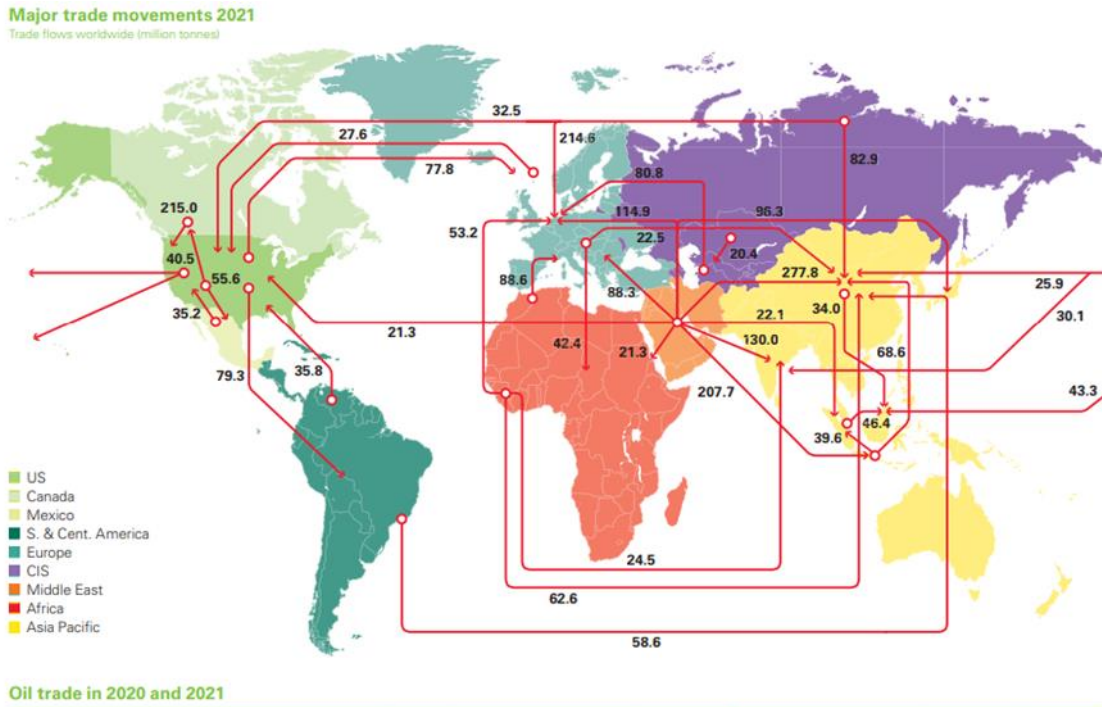

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2022

Orta Doğu ülkeleri küresel enerji piyasalarında önemli bir rol oynamaktadır ve bu bölgedeki gelişmeler küresel olarak hissedilmektedir. Avrupa'nın ve genel olarak dünyanın enerji güvenliği Orta Doğu'nun enerji güvenliğine bağlıdır, zira hidrokarbonlar her ülkenin enerji sepetinde hala baskın bir konuma sahiptir ve bu konuda endişeler olsa da hidrokarbonları ikame etme olanakları sınırlıdır. Şu anda fosil enerji kaynakları (petrol, doğal gaz ve kömür) küresel enerji ihtiyacının %81'ini oluşturmaktadır ve 2040 yılına kadar bu oranın %77 gibi son derece yüksek bir seviyede kalması öngörülmekte, petrol ve doğal gazın ise bu enerji ihtiyacının %53'ünü oluşturacağı tahmin edilmektedir (Şöhret, 2015) .

Devletler ulusal çıkarları doğrultusunda enerji, hammadde ve doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerle kurdukları ilişkiler ile küresel enerji rekabeti içerisine girebilmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde petrol endeksli enerji alanı, devletlerin küresel enerji piyasalarında söz sahibi olmak ve etki alanı oluşturmak adına en çok çaba sarf ettikleri alanların başında gelmektedir. Yine uluslararası ölçekte devlet yatırımlarının en çok yapıldığı sektörlerin başında petrol ve enerji endeksli ağır sanayi, otomotiv, ulaşım ve inşaat gibi alanlar gelmektedir. Bu bağlamda devletler kendi ekonomik güçleri oranında petrol ve enerji bakımından zengin bölgelerde kurdukları kamu ve özel şirketler ile söz konusu bölgelerde enerji alanında etkili olmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle de söz konusu bölgelerdeki devletler ile kurulan politik, ekonomik ve askeri ilişkiler son derece hassas bir öneme sahip olmaktadır. Netice itibariyle, küresel rekabette devletlerin izledikleri siyasi ve ekonomik tutum petrol ve diğer enerji kaynaklarına bağlı olarak esneklik gösterebilmektedir.

Harita-1 Petrolün Dünyadaki Önemli Ticari Akış Hareketleri

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2022

Enerji akış güvenliğinin ve sürekliliğinin sağlanması önünde oluşabilecek risklerin başında petrol açısından zengin bölgelerde baş gösterebilecek güvenlik sorunları gelmektedir. Ortadoğu bölgesinde var olan enerji kaynaklarını tehdit eden faktörler başlıca şu şekildedir; i) Var olan enerji kaynakları üzerindeki uluslararası rekabet, ii) Bölgede bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar ve iç çatışmalar, iii) Güvenlik alanında izlenen yanlış politikalar, iv) Bölgedeki radikal hareketler ve terörist yapılanmalar. Var olan bu istikrarsızlık unsurlarına

çözüm olarak başlıklar halinde şu maddeler sayılabilir; i) Bölgede işbirliğinin geliştirilmesi, iii) Bölgesel güçler arasında (İran-İsrail-Arap devletleri) huzur ve barışın sağlanması, iv) Bölgede yeni bir güvenlik yapılanmasının inşası, v) Radikalizm ve terörizme karşı mücadele edilmesi (Şen & Babalı, 2007). Tüm bu tehdit unsurları petrol bazında bölge enerjisinin arz ve talep güvenliğini etkilemektedir. Bu bağlamda bölgede var olan enerjinin küresel piyasalara güvenli bir şekilde ulaştırılamaması bölge ülkelerinin kalkınmasını da tehlikeye sokmaktadır.

Sonuç olarak, dünyadaki hidrokarbonların büyük bir kısmının Orta Doğu bölgesinde toplanması, modern ekonomi, petrol ve doğal gaz tedarikine bağlı olduğu sürece Orta Doğu'nun küresel siyaset ve ekonomide kilit bir rol oynayacağı anlamına gelmektedir (Luft, 2013). Devletler dış politika stratejilerini belirlerken petrol ve enerji unsurunu göz önünde bulundurmuşlar, küresel siyaset bu faktör üzerinden şekillenmeye başlanmıştır. Günümüzde Orta Doğu'da meydana gelen siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal hareketlerin ve dönüşümlerin arka planında yatan temel parametreleri sorgularken petrol (enerji) unsurunu ilk sıraya koymak durumundayız. Özellikle politik ve ekonomik anlamda kırılgan bir yapı arz eden Orta Doğu bölgesinde meydana gelen devrimler, askeri gelişmeler, ideolojik rekabetler ve halk hareketlerinin petrol unsuru ile yakından ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Küresel rekabet içerisinde bulunan güçlü devletler dış politikalarını belirlerken petrol unsuruna ayrı bir önem vermektedir. Bu ilgi devletleri, petrol açısından zengin olan Orta Doğu bölgesinde meydana gelen ve enerji piyasalarını etkileyebilecek gelişmeleri yakından takip etmelerine sebep olmuştur. Bu bağlamda küresel rekabet halinde olan devletlerin dış politikaları ile petrol faktörü arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Tüm bu bilgiler ışığında enerji piyasasının temel argümanı ve küresel rekabetin stratejik ana unsuru olan petrolün gelecekte de devletlerarası ilişkileri yönlendireceğini öngörebiliriz.

4. ULUSAL GÜVENLİK VE ENERJİ GÜVENLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Enerji güvenliği - enerjinin her zaman yeterli miktarda ve uygun fiyatlarda bulunabilirliği- karmaşık bir konudur. Çeşitli ekonomik, jeopolitik, jeolojik, ekolojik ve kurumsal faktörleri bir araya getirirken aynı zamanda birden fazla (küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel tüketici) referans ve analiz düzeyine de ayrılır. Buna bağlı olarak enerji güvenliğinin kesin ve net bir tanımı imkânsız hale getirmektedir (Proninska, 2007). Bu zorluğa rağmen enerji güvenliği ile ilgili bir tanımlama mutlaka yapılacaksa enerji güvenliği, enerji üreten devletler için arz güvenliği, enerji tüketen devletler için talep güvenliğini birincil derecede içine alacaktır (Yergin, s:71, 2006). Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) ise enerji güvenliğini basitçe “makul bir maliyetle yeterli enerji arzı” olarak tanımlamıştır (Pasqualetti,, 2011).

Enerji güvenliği, enerji kaynaklarının rezerv miktarı ile yani sürdürülebilir kaynaklarla çalışılıyor olmasını ifade etmekte olup, talep edenler açısından sürdürülebilir şekilde kaynak teminini, arz edenler açısından da sürdürülebilirlikle kaynak alıcılığının temini anlamına gelmektedir. Enerji güvenliğini iki başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar; “Enerji Arz Güvenliği” ve “Enerji Talep Güvenliği”dir (Tuğrul, s:134, 2020).

Bu bilgiler ışığında enerji güvenliği kısaca ve dar anlamı ile “enerjinin makul bir fiyatla güvenilir ve yeterli miktarda arzı” ya da ekonomik büyüme ve kalkınma için yeterli miktarda enerji arzının makul ve istikrarlı fiyatlarla sağlanması” şeklinde ifade edilebilir. Bu şekilde yapılan bir tanımlamada fiyat ve arz çeşitliliği kritik etkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda enerji güvenliğinin dört temel faktör üzerinden tanımlanması mümkündür: Enerji kaynağının varlığı (availability), enerji kaynağına erişimin sağlanması (accessibility),

enerji kaynağının hesaplı olması (affordibility) ve enerji kaynağının sürdürülebilir olmasıdır (sustainability) (Çelikipala, s:85, 2014).

Modern yaşam, küresel enerji piyasaları, global ekonomiler ve devletler arasındaki ilişkilerin birçok yönü enerji kaynaklarının ve teknolojilerinin gelişimine göre şekillenmektedir. Hayatın her alanında enerjiye olan bağımlılık, enerji güvenliğini devletler ve toplumlar için son derece kritik hale getirmektedir. Özellikle modern ordular için enerji kaynaklarının güvence altına alınması yirminci yüzyılın başından itibaren büyük önem kazanmıştır. Bu nedenle, “ulusal savunmadan sonra ikinci sırada yer alan” enerji güvenliği, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin hayatta kalması ve refahı için birincil endişe kaynağı haline gelmiştir (Özdamar, s:1415, 2010).

Enerji kaynağına ev sahipliği yapmak bir ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal düzenini istikrarlı bir şekilde devam etmesine olumlu katkı sağlayabileceği gibi tersi bir durumun oluşmasına da neden olabilir. Enerji arz güvenliği açısından önemli bir enerji kaynağına sahip olunması, bölgenin ya da ilgili ülkenin ekonomik, sosyal yaşam düzeyi ve hatta siyasi rejiminin güvenliğini tehlikeye sokabilir (Erdal & Karakaya, s: 127, 2012). Bu noktada enerji güvenliği ile ulusal güvenlik arasındaki korelasyon bölgesel dinamiklere de bağlı olarak ters veya doğru orantılı olabilmektedir.

Petrol arzının güvenliğinin sağlanması ve akış sürekliliğinin idame ettirilmesi, devletlerin ulusal güvenlikleri ile yakından ilişkilidir. Petrol arz, talep ve fiyat endeksi ekonomik istikrar ve refahın sağlanması adına hayati öneme sahiptir ve ülkenin endüstriyel kalkınması için vazgeçilmez bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda özellikle günümüz dünyasında, devletlerin dış politikalarının öncelikli hedefleri arasında yer alan petrol ve diğer enerji kaynaklarına güvenli erişimin sağlanması, enerji ithal eden devletlerin kamuoyu, yatırımcılar ve finans mekanizmaları başta olmak üzere toplumu şekillendirmede gittikçe bir iç politik unsur haline dönüşmektedir. Diğer taraftan, petrol arz ve talebinin istenen dengede tutulması ve enerji trafiğinin kesintisiz olarak tüm dünyaya aktarılmasının sağlanması devletlerin dış politikalarında başlı başına bir amaç haline gelmiştir (Alkin & Atman, 2006).

Devletlerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin yansımaları dış politikada genel stratejinin belirlenmesinde de belirleyici rol oynamaktadır (Şöhret, 2015). Bu durumun doğal bir sonucu olarak küresel siyasette devletler arası ikili ilişkilerde üzerinde en çok mesai sarf edilen konuların başında enerji güvenliğinin sağlanması gelmektedir. Enerji güvenliği kavramı çok farklı faktörlerden eş zamanlı olarak etkilenebilmektedir. Bu faktörlerin başında enerjinin iletim ve dağıtımının sağlandığı kanalların olası terörist saldırılarına maruz kalması, dış yatırımların kesintiye uğramasından kaynaklanan finansal problemler, doğal felaketlerin meydana getirebileceği olumsuzluklar, iç karışıkların bölgesel yansımaları, dini, etnik ve ideolojik çatışmaların oluşturabileceği kaotik ortam ve verimsiz altyapı sistemleri gelmektedir. Bu bağlamda enerji politikaları ve arz güvenliğinin sağlanmasında söz konusu kaynakların bulunduğu coğrafi bölgenin stratejik açıdan önemi, mali boyutunun hesaplanması, arz ve talep arasındaki dengenin sağlanması, ithalatçı devletlerin enerji bağımlılığının sürdürülmesinin sağlanması vb. birçok faktör göz önünde bulundurulmalıdır (Sevim, 2012). Bu bağlamda bölgesel ve küresel enerji akışı güvenliğinin sağlanabilmesi yukarıda saydığımız faktörlerin doğru analizler ile değerlendirilmesine bağlıdır. Enerji kaynakları bakımından zengin bölgelerde yer alan devletlerin politik kültürünün, siyasi sisteminin ve ulusal hassasiyetlerinin yani bölgenin yerel ve bölgesel iç dinamiklerinin doğru okunup yorumlanması da enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli faktörlerdir.

Enerji güvenliği konusunda iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri enerjiyi ön plana çıkarırken diğeri güvenliğe öncelik tanımaktadır. Enerji güvenliği yerküre de bulunan enerji kaynaklarının saptanabilmesini, erişilebilir bir durumda bulunmasını ve fayda sağlayabilecek bir durumda olmasını gerektirmektedir. Enerji güvenliğinin salt güvenlik odaklı boyutu ise enerji kaynaklarını arama, geliştirme, üretim, dağıtım, iletişim kanalları, pazarlama ve tüketim ağındaki tesislerin olası her türlü terör saldırısına karşı fiziki korunmasını içermektedir. Bu farklı bakış açıları doğrultusunda enerji güvenliği kavramının enerji ağırlıklı boyutu daha çok şu şekillerde tanımlanmaktadır;

- Enerji güvenliği, enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve farklı kaynaklardan istenen miktarlarda ve alıcıların uygun bulduğu fiyatlarla sağlanması ve en iyi verimlilikle tüketilmesi,
- Enerji güvenliği; yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, bulunduğu bölgenin fiili olarak tehdit riskleri içermediği ve gerekli ulaşım imkânlarının sağlandığı,
- Enerji güvenliği; dünyada var olan enerji kaynaklarının akılcı ve tasarruflu kullanılması,
- Enerji güvenliği; günümüz dünyasının vazgeçilmez bir ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanabilmesi olarak ifade edilebilir (Sevim, 2012).

Enerji güvenliğinin ulusal güvenlik için kritik bir parametre olduğunu gösteren yazılı metinlerden bir tanesi de ABD Ulusal Enerji Stratejisinde ifade edilmiştir. ABD petrol tüketicisi bir ülke olarak enerji güvenliği açısından enerji kaynaklarına doğrudan egemen olmaya çalışmaktadır ve bu durum Amerikan ulusal güvenlik politikalarıyla da oldukça tutarlıdır (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, s: 21-22, 2017). Söz konusu belgede genel olarak üzerinde durulan konular şunlardır;

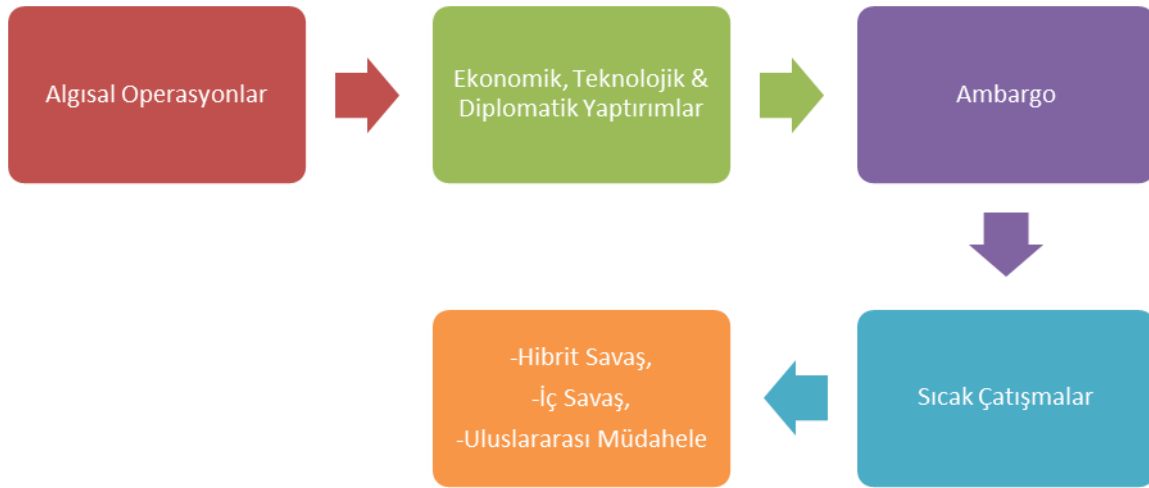
- Tüm dünya devletlerini ilgilendiren küresel enerji politikaları, global ekonomik dengeleri bozmayacak, ekonomik büyümeyi de kapsayacak şekilde yürütülmelidir,
- Enerji güvenliğinin sağlanabilmesi adına devletler dış politika, ulusal güvenlik ve ekonomi politikalarında bu kavrama özel bir yer ayırmalı,
- Tüm enerji kaynaklarını korumak adına başta bu kaynakların dağıtımında kullanılan boru hatlarının ve diğer enerji güzergâhlarının güvenliğinin sağlanması,
- Kullanılan enerji türlerinin çeşitliliği artırılmalı, tek çeşitlilikten kaçınılmalı ve ülkeler arası ikili faydalar temelinde istişlik sağlanmalıdır (Uğurlu, s:21, 2009).

Enerji güvenliğinin yasal yollar ile korunma altına alınması, enerji piyasalarında denge ve istikrarın sağlanması, olası enerji krizlerinden kaçınılması tüm devletlerin ortak sorumluluk alanlarını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda devletler kendi ulusal güvenliklerini de dikkate alarak küresel enerji güvenliğinin sağlanması adına gerekli adımları atmaları yükümlüdürler. Enerji kaynaklarına sahip ülkeler ekonomik kalkınmalarını sağlamak adına arzda çeşitlilik için uğraşırken enerjiyi ithal eden ülkeler ise talep çeşitliliği için mücadele etmektedirler. Böylece arz-talep dengesi sağlanmakta ve devletler karşılıklı fayda temelinde çıkarlarını artırmaktadırlar.

Enerjiyi ithal ederek ekonomilerini güçlendirmeye çalışan devletler için enerji arz güvenliğini sağlamanın en iyi yolu arz çeşitliliğinde süreklilik oluşturabilmek ve enerjinin geldiği koridorun güvenliğini sağlayabilmektir. Enerji arz çeşitliliğinin sağlanması enerji stratejilerinin pratiğe geçebilmesi adına hayati önem taşımaktadır. Enerji arz güvenliğinin

sağlanmasında iki önemli etken yer almaktadır. Bunlardan ilki kullanılan enerji kaynaklarının çeşitliliğinde artış oluşturabilmek, diğeri ise söz konusu enerjinin temin edildiği bölgelerin çeşitliliğinin sağlanmasıdır (Sevim, 2012). Bu doğrultuda enerjiyi ithal eden devletler olası kriz dönemlerinde tek bir devlete bağımlı olmayacağından ülke ekonomilerini korumuş ve istikrarlı bir enerji yönetimi elde etmiş olacaktırlar.

Sonuç olarak, enerji güvenliğinin tehlikeye girmesi hem devletlerin ulusal güvenlikleri hem de uluslararası güvenlik için risk oluşturmaktadır. Enerji güvenliğinin tehlikeye girmesi ile devletlerarası ilişkiler bozulmakta, küresel algsal operasyonlar ortaya çıkmakta ve o ülkenin dünya çapında konjonktürel prestiji baltalanmaktadır. Takiben ekonomik, teknolojik ve diplomatik yaptırımlar gündeme gelmektedir. Taraflar arasında çatışan menfaatlerin keskinleşmesi halinde ise yaptırımlar daha da ağırlaşmakta ve ambargoların uygulanması yoluna gidilerek yalnızlaştırma politikası uygulanmaktadır. Taraflar arasında uzlaşma hala sağlanamazsa ise sıcak çatışmaların yaşandığı durumlar da görülebilmektedir (Tuğrul, 2020).

Şekil-1 Enerji Güvenliğinin Tehlikeye Girmesi Halinde Uluslararası İlişkilere Etkisi
(Tuğrul, 2020)

5. ORTA DOĞU'DA MEYDANA GELEN ÇATIŞMALARIN AÇIKLANMASINDA ENERJİ KAYNAKLARININ ROLÜ

Orta Doğu'da artan kargaşalar, petrol ve çatışma arasındaki ilişkiye dair soruları gündeme getirmektedir. Çatışmaların artan maliyetleri hükümet bütçeleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmakta ve kaynakları çok ihtiyaç duyulan sosyal harcamalardan uzaklaştırmaktadır. Ayrıca, yakın dönemde petrol fiyatlarının son yılların en düşük seviyesine inmesi, enerji güvenliği açısından olası risklere işaret etmektedir zira düşük petrol fiyatları ekonomik ve mali faaliyetlerin yanı sıra Orta Doğu'daki siyasi istikrarı da etkilemektedir (İpek, Oil and intra-state conflict in Iraq and Syria: sub-state actors and challenges for Turkey's energy security, s:408, 2017).

Petrolün günümüze dek yaşanan birçok savaşın ve savaş sonucunda uygulanan uluslararası yaptırımların ardındaki önemli unsurlardan biri olduğu kabul edilmektedir (Sevim, 2012). Özellikle Orta Doğu bölgesi son yıllarda çok sayıda savaş ve çatışmaya sahne

olmuştur: Arap-İsrail savaşları, İran ve Irak Savaşı, Kuveyt'in Irak tarafından işgali, uluslararası koalisyon ve Irak arasındaki Birinci Körfez Savaşı, İkinci Körfez Savaşı, Mısır'daki devrim, Suriye'deki iç savaş, İsrail ve Filistin çatışması bu savaş ve çatışmaların başlıca olanlarıdır. Ayrıca devletlere karşı savaşan terör örgütleri, devlet dışı askeri yapılanmalar, Irak ve Suriye'deki IŞİD örgütü, Yemen'deki iç savaş da bölgedeki diğer güvensizlik unsurlarıdır. Bu çatışmalar tüm bölge üzerinde önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte, hem bölgedeki enerji üreten devletlerin hem de bölgeden enerji ithal eden devletlerin enerji güvenliğini de etkilemektedir. Özellikle 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleri ve bunu takip eden fiyat artışları, tüm dünya ülkelerinde enerji girdisini ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli faktörü haline getirmiştir (Altay & Nugay, 2013). Çatışmalar, bölge devletlerinin enerji kaynaklarını çıkarma, işleme, taşıma kabiliyetlerini etkileyerek enerji kaynaklarının üretimi ve dağıtımını üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Çatışmalar aynı zamanda bölge devletlerinin rekabet gücünü, yatırım eksikliğini ve sahip oldukları teknolojinin eskimesi nedeniyle piyasa zorluklarıyla yüzleşmelerine de neden olmaktadır. Bölgedeki iç savaşlar bölge devletlerinin enerji kaynaklarından yararlanma kapasitelerini ve dolayısıyla enerji güvenliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Cırdei, s:87, 2017). Tüm bu çatışmaların merkezinde bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi yatmaktadır. Dünyada enerjiye olan ihtiyacın artmaya devam etmesi, enerjinin bölgesel ve küresel güç olma rekabetinin en stratejik unsuru olması, 21. yüzyılda da hegemon güçlerin Orta Doğu enerji kaynaklarına olan ilgisini canlı tutmuştur (Altay & Nugay, 2013).

Sanayi Devrimi'nden günümüze devletler enerji kaynaklarına sahip olabilmek için kıyasıya rekabet içinde olmuşlardır. Bu rekabetin sonucu ise milyonlarca insanın hayatına mal olan iki dünya savaşı olmuştur. Her iki savaşta da ana amaçlardan biri enerji kaynakları ve yer altı zenginliklerine sahip bölgelerin kontrol altına alınması olmuştur. Tarih boyunca devletler arasında dünya liderliğine giden yol enerji kaynaklarını kontrol altına almak ve yer altı kaynakları bakımından zengin yolların hâkimiyetini elinde tutmak üzerine kurulmuştur. Bunun da arka planında yatan temel saik, iktisadi ve sosyal kalkınma için gerekli olan ana etkenlerden biri olan enerji kaynaklarının tetiklediği göç dalgalarına bağlı olarak artan nüfusun, köyden kentlere artan göçler ve beraberinde gelen şehirleşme, sanayileşme ve teknolojinin ilerlemesidir (Sevim, 2012). Bir başka ifade ile enerji kaynaklarına sahip olma sosyal ve iktisadi kalkınmanın temelini oluşturmaktadır. Özellikle günümüzde bir devletin uluslararası sistemde diğer devletlere ekonomik ve askeri gücünü ispatlayarak caydırıcılık kazanması, sahip olduğu enerji kaynakları ile ölçülür hale gelmiştir. Fakat dünya üzerinde var olan enerji rezervlerinin giderek azalması, gelecekte var olacak çatışmaların da habercisi olarak görülmektedir. Bu doğrultuda geçmişte olduğu gibi gelecekte de enerji kaynaklarına sahip olma rekabeti devletlerarası çatışmaların temelinde yer almaya devam edecektir.

Yaşadığımız 21. yüzyılda meydana gelen birçok savaş ve çatışmanın temelinde enerji kaynaklarına sahip olma veya bu kaynaklar açısından zengin olan bölgeleri kontrol altında tutmak isteği olmuştur. Bu savaşlara küresel etkileri bakımından Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı gösterilebilirken bölgesel çaplı ama sonuç itibarıyla küresel etkileri olan Kore Savaşı, Küba Krizi, Vietnam Savaşı, Arap-İsrail Çatışmaları, Süveyş Krizi, Körfez Savaşları ve Irak'ın İşgali örnek olarak gösterilebilir. Tüm bu savaş ve çatışmaların nedenleri arasında enerji kaynakları faktörü doğrudan veya dolaylı olarak etkili olmuştur. Petrol sembolik olarak bir enerji kaynağı olsa da, aslında sanayi çağında ekonomik, askeri ve politik güçlerin kaynağı ve yaşanan uluslararası sorunların bazen "gizli", bazense "görünen" nedenlerinden biri olmuştur (Sevim, 2012). Özellikle günümüz küresel siyasetinde enerji jeopolitiği ve enerji güvenliğinin sağlanması, devletler arasındaki küresel rekabetin ve uluslararası güvenliğin önemli bir bileşeni olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bölümde Orta Doğu'da enerji jeopolitiği, enerji arz ve talep güvenliğinin sağlanması adına yukarıda

değindiğimiz Arap-İsrail Çatışmaları, Süveyş Krizi, Körfez Savaşları ve Irak'ın İşgali olaylarına petrol özelinde enerji parametresi dikkate alınarak değinilecektir.

5.1. Arap-İsrail Savaşları'nın Enerji Boyutu

Arap-İsrail Savaşları'nın kökenleri 19. Yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Siyonizm ve Arap milliyetçiliğine dayanır. En çok bilinen Arap-İsrail savaşları arasında 1948 İsrail'in kurulması ile başlayan savaş, 1956 Süveyş Krizi, 1967 6 gün Savaşları ve 1973 Yom Kippur Savaşı bulunmaktadır. Bunların dışında 2006 yılında yaşanan Lübnan-İsrail savaşı, 2008, 2014 ve günümüzde yaşanan Gazze çatışmaları da bulunmaktadır. Bu savaşların ortak noktaları tümünde ABD'nin İsrail'e olan koşulsuz desteği ve Arap devletlerinin milli serveti olan petrolün büyük güçler tarafından kontrol edilmesinin engellenme çabalarıdır (Kocaoğlu, s:54, 1996). Bu savaşların en belirgin sonuçları arasında İsrail'in her savaş sonrasında Arap topraklarının bir kısmını kendi ülkesine katmasıdır. Özellikle 1967 savaşı sonrasında İsrail, topraklarını dört katına çıkarmıştır. 1973 Savaşı ise petrolün ilk kez bir dış politika silahı olarak kullanılması ile ön plana çıkmıştır. Bu savaş esnasında Batı'nın İsrail'e olan koşulsuz desteği karşısında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkeleri Batı'ya karşı petrol ambargosu uygulamış ve petrol fiyatları %400 civarında artmıştır. Bu durum karşısında İsrail BM'nin arabuluculuğunu kabul etmiş ve geri adım atmıştır (Olçar, s:113, 2010).

Petrol kaynaklarına sahip Orta Doğu ülkelerinin 1973 yılındaki petrol krizinde istedikleri hedeflerine ulaşmalarında önceki yıllarda petrolü bir silah olarak kullanma adına yapmış oldukları başarısız girişimlerden çıkardıkları dersler etkili olmuştur. Bu derslerden ilki; 1948 yılında İsrail'in bağımsız bir devlet olarak kurulmasına tepki olarak yaşanan ilk Arap-İsrail savaşı esnasında, Irak petrolünü Haifa limanına taşıyan boru hattının kapatılması ve Suudi petrolünü Ortadoğu'dan Akdeniz'e taşınması planlanan Trans-Arabian boru hattı projesinin iptal edilmesi olmuştur. İsraililer Venezuela gibi alternatif bölgelerden petrol ihtiyacını karşılayarak bu sorunu aşmışlar, böylelikle Arap ülkelerinin bu ilk girişimi istenilen etkiyi oluşturamamıştır. Bir diğer başarısız girişim de 1950'lerin başında İran petrolünün millileştirilmesi ve akabinde uygulanan ambargolar sürecinde yaşanmış, bu süreç de Başbakan Musaddık'ın bir darbeye görevinden indirilmesine yol açmıştır. 1956 yılındaki Arap-İsrail savaşları esnasında Arap devletleri üçüncü kez girişimde bulunmuş, Süveyş kanalı kapatılmış ve Irak petrolünü taşıyan boru hatları Suriyeliler tarafından patlatılarak petrol sevkiyatı durdurulmuştur. Bu gelişmeler Avrupa'da bir korku ortamı doğmasına yol açsa da Avrupalı devletler alternatif kaynaklar ve yollar üzerinden yaşanan olumsuzlukları minimize etmeyi başarmıştır. 1967 yılındaki dördüncü girişim üçüncü Arap-İsrail savaşları sırasında yine Süveyş Kanalı'nın kapatılmasıyla olmuştur. Ancak devamında Arap devletlerinin birlikte koordineli bir politika izleyememesi ve tüketici devletlerin ABD ile Venezuela'daki alternatif kaynaklara yönelmesi bu girişimin de beklenen etkiyi oluşturamamasına neden olmuştur. Görüldüğü üzere petrol üreticisi Arap devletleri 1973 yılından önce de petrol kozunu kullanmak amacıyla bazı girişimlerde bulunmuş, ancak bu denemelerin hiçbiri 1973 yılındaki kadar etkili olamamıştır. Bunda Batının petrol temininde alternatif ülke, kaynak ve güzergâhlara yönelmesi ile Arap devletlerinin ortak bir politika izleyememesi etkili olmuştur. Ancak Batının artan ihtiyaçları ve Arap devletlerinin birlikte politika izleme adına atmış olduğu adımlar, 1973 petrol krizinin etkilerinin derinden hissedilmesine ve küresel enerji piyasalarını adeta felce uğratmasına neden olmuştur (Yılmaz & K. Kalkan, s:183, 2017).

1973 Arap-İsrail Savaşı'nı diğer savaşlardan ayıran bazı önemli hususlar vardır. Öncelikle, bölgedeki Arap ülkeleri İsrail'i artık tamamen ortadan kaldıracakları fikrini taşıyorlardı. İsrail'in varlığı kabullenmiş, amaç önceki savaşlarda kaybedilen toprakları geri kazanmak olmuştur. Ayrıca bu savaşı başlatan taraf bu kez İsrail tarafı değil Arap ülkeleri olmuştur. 6 Ekim 1973'te Suriye ve Mısır orduları beraber hareket ederek sürpriz bir şekilde İsrail'e karşı taarruza girişmişlerdir. Savaş'ın başlangıç tarihi Yahudilerin Yom Kippur

bayramına rast gelmesinden dolayı bu savaş Yom Kippur Savaşı adıyla da anılmaktadır. 10 Ekim 1973 tarihine kadar Mısır Sina bölgesinin doğu kısmını ele geçirmiş, kuzeyde ise Suriye 1967 Savaşında kaybettiği toprakları tekrar geri almış, İsrail kısmen de olsa bozguna uğratılmıştır. Fakat savaşın gidişatını yine Batılı devletlerin İsrail'e olan destekleri değiştirmiştir. Savaş boyunca daha önce 1967 savaşında olduğu gibi SSCB Arap ülkelerini desteklerken Batı dünyası da İsrail'i desteklemiştir (Sevim, 2012).

1973 Arap-İsrail Savaşı'nı diğer savaşlardan ayıran asıl önemli boyutu ise enerji boyutudur. Devam eden savaşta Amerikan Kongresinin 21 Ekimde İsrail'e 2,2 milyar dolarlık askeri yardım paketini onaylaması üzerine OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) üyesi Arap ülkeleri (Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Katar, Bahreyn, Mısır, Suriye, Libya ve Cezayir) Amerika Birleşik Devletleri'ne petrol ambargosu uygulama kararı almışlardır (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, 2017). Petrolün uluslararası etki oluşturabilecek boyutunun Arap ülkeleri tarafından fark edilmesi ve dış politikada bir baskı aracı olarak kullanılması Orta Doğu bölgesi için önemli bir eşğin başlangıcı olmuştur. 17 Ekim 1973'te OAPEC üyesi ülkeler; "1967 savaşı sırasında İsrail tarafından işgal edilen tüm Arap toprakları tamamen boşaltılmadıkça ve Filistin halkının meşru hakları tesis edilinceye kadar" petrol üretiminin her ay %5 oranından az olmamak şartıyla kısıllacağını duyurmuşlardır (Ayhan, s:272, 2006). Bu karardan sonra petrol faktörünün savaşın gidişatını değiştirdiği ve küresel enerji piyasalarını nasıl etkilediği açıkça ortaya çıkmıştır.

5.2. Süveyş Krizi ve Enerji Boyutu

1948 Savaşı'ndan ağır bir yenilgi ile çıkan Mısır'da sular ısınmaya başlamış, savaşın bu derece ağır bir bozgun ile sonuçlanacağını kimse tarafından tahmin edilememiştir. Savaşın yenilgi ile sonuçlanmasının faturası ise Kral Faruk'a kesilmiş ve 26 Temmuz 1952'de ordu içinde Hür Subaylar adı verilen bir askeri grup darbe ile Kral Faruk'un monarşisine son vermiştir. Ordu içinde darbenin mimarı olarak Cemal Abdül Nasır öne çıkan lider olmuştur. Nasır'ın Batı karşısındaki tutumu, halkın İsrail ve İngiltere'ye olan nefreti, Bağdat Paketi'nin getirmiş olduğu politik yalnızlık Arap milliyetçiliğinin başlamasında etkili olurken Nasır'ı da Arap dünyasının liderliğine getirmiştir. Nasır açık bir şekilde Bağdat Paketi'ni Batının emperyalist bir oyunu olarak algıladığını açıklamış, bu pakta üye olan devletleri de Siyonizm'e hizmet etmekle suçlamıştır (Sönmezoğlu, s:571, 2001).

Süveyş Kanalını önemli kılan sahip olduğu stratejik konumudur. Akdeniz'den Hint Okyanusuna çıkış köprüsü olarak işlevsel bir fonksiyonu olan kanal, Batı açısından da stratejik bir unsur olma özelliğini korumuştur. Süveyş krizinin çıkış noktası esasen Mısır'ın Asvan barajı için ihtiyaç duyduğu maddi desteğin İngiltere ve ABD tarafından reddedilmesi olmuştur. Bunun üzerine Nasır, 26 Temmuz 1956 yılında kanalı millileştirdiğini ilan etmiştir. Bu karar üzerine Londra Konferansında bir araya gelen Batılı devletlerin Mısır'a karşı aldıkları ekonomik ve siyasi baskıları sonuç vermeyince İngiltere ve Fransa, İsrail ile işbirliği yaparak Mısır'a saldırma kararı almışlardır.

Süveyş Krizi esasında 1956 yılında Mısır lideri Nasır'ın İran başbakanı Musaddık'tan etkilenerek Süveyş kanalını millileştirdiğini açıklamasıyla başlamıştır (Olçar, 2010). Yetmiş beş yıl İngiltere'nin kontrolünde kaldıktan sonra Mısır'a devredilen Süveyş Kanalı, başta İngiltere olmak üzere Batı'nın en önemli petrol taşıma güzergâhını oluşturmaktaydı. Çıkan kriz sonucu İngiltere ve Avrupa ülkeleri sahip oldukları en önemli deniz yolu ulaşım kanalını kaybetmiş oluyorlardı (Durand, s:103, 1974). Bu kriz sonucunda İngiltere artan enerji temin maliyetleri sonucunda dış borçlarını ödeyemez hale gelmiştir (Yergin, Daniel Yergin, "Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü", Çev. Kamuran

Tuncay, Ankara, 1995, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 559, 1995). Krizin en önemli sonucu, Batı Avrupalı devletlerin küresel çapta sahip oldukları prestijleri sarsılmış, küresel siyasetteki etkinliği ABD'ye kaptırmışlar ve ABD'nin desteği ve onayı olmadan küresel enerji bölgelerinde hareket edemeyeceklerini anlamışlardır (Kocaoğlu, 1996).

Stratejik öneme sahip Süveyş Kanalı millileştirdiğini ilan eden Cemal Abdül Nasır Batı emperyalizmine karşı meydan okumaktaydı. Karşısında İngiltere ve Fransa'yı bulan Nasır, İsrail'e karşı yapılacak savaşta dönemin bir diğer hegemon gücü SSCB'den gelecek askeri ve ekonomik desteğe güvenmekteydi. İngiltere için ise kanala müdahale kaçınılmaz hale gelmişti. İsrail 26 Ekim 1956'da Mısır'a karşı saldırıya geçerken İngiltere ve Fransa her iki ülkeye de diplomatik nota vererek derhal kanaldan 10 mil geri çekilmelerini istemiştir. Daha sonra kanalı korumak adına stratejik mevkiiler Fransız ve İngiliz orduları tarafından işgale başlanmıştır. Bu saldırı o dönem birçok ülkede olduğu gibi Türkiye tarafından da sert bir dille kınanmıştır. Diğer taraftan söz konusu saldırı ABD ve SSCB tarafından da tepki ile karşılanmıştır. İsrail Sina yarımadasında ilerleyişini sürdürünce Mısır'a Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün tarafından askeri destek teklifleri gelmişse de Nasır bu yardım tekliflerini Batı'nın siyasi kumpasısıdır fikriyle geri çevirmiştir (Gönlübol & Ülman, 2001). Bu bağlamda Nasır kendi kendini siyasi arenada izole etmiştir. Siyasi sahada yalnızlaşan Nasır, alınan mağlubiyetten sonra istifa etmek istemiş fakat Mısır tekrar kendisini başkan seçmiştir.

Süveyş Krizinin yaşandığı dönemde iki kutuplu dünyanın temel aktörleri olan ABD ve SSCB, İngiltere ve Fransa'nın kanala müdahalelerini BM kürsüsünde eleştirmişler ve BM'nin en kısa zamanda devreye girmesini talep etmişlerdir. İngiltere ve Fransa için asıl şaşırtıcı olan ABD'den gelen siyasi baskıydı. Her iki devlet de ABD'nin tarafsız kalacağını düşünmüş fakat bu noktada yanılmışlardı (Ziegler, s:54, 1999). ABD'nin yapmış olduğu baskılar sonuç vermiş ve Aralık 1956'da İngiltere ve Fransa, Mart 1957'de ise İsrail Mısır'dan geri çekilme kararı almıştır. İsrail ve Mısır sınırları arasına BM tarafından BM Acil Durum Gücü (UNEF) askerleri konuşlandırılmış, bu güç 1967 yılına kadar, Mısır'ın kendi topraklarından geri çekilmelerini istemesine kadar görev yapmıştır. Sonuç olarak, Süveyş Kanalı Nisan 1957 yılında tekrar uluslararası ticaret trafiğine açılmış ve savaşı kaybetmesine rağmen Mısır'ın egemenliği altında kalınmasına karar verilmiştir. Hiç kuşkusuz bu durum Nasır'ın Arap dünyasında popülaritesini artırmış ve siyasi, karizmatik bir lider olarak öne çıkmasında etkili olmuştur (Aras, s:15-16, 2010).

Süveyş Krizinin bir sonucu da o dönemde İngiltere'ye destek veren Arap müttefiklerinin zor durumda kalmış olmasıdır. Özellikle Bağdat Paktına üye olan Arap devletleri kendi içlerinde kutuplaşma yoluna gitmişlerdir. Bu krizin İngiltere'nin istemediği bir sonuçla bitmesi, İngiltere'ye destek veren Orta Doğu devletlerinin de siyasi prestij kaybetmesine neden olmuş ve Nasır'ın Arap dünyasında bir lider olarak belirmesine yol açmıştır. Ayrıca özellikle Mısır'da Nasır ile başlayan Arap Milliyetçiliği, bu kriz sayesinde daha geniş alanlara yayılma imkânı bulmuştur. Bu bağlamda dönemin Batı yanlısı Arap ve Müslüman devletleri Nasır'ın artan bu popülaritesini düşürücü dış politika izleme yoluna gitmişlerdir. Sonuç olarak, Süveyş Krizi bölgesel çaplı olmasına rağmen sonuçları ve yansımaları itibarıyla küresel nitelikte olmuştur. Nasır önderliğinde Mısır'ın Arap camiasında siyasi liderliğinin önünü açmış ve Arap milliyetçiliğinin yayılmasında etkili olmuştur.

5.3. İran-İrak Savaşı ve Enerji Boyutu

Körfez Savaşları'nın ilki Irak ile İran arasında sekiz yıl süren ve kesin bir kazananı olmayan İran-İrak Savaşı'dır. Savaşın temelinde birden fazla sebep vardır. Bunlardan ilki, dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin'in İran rejiminin zor günler yaşadığı bir dönemde (1979 İran İslam Devrimi sonrası), iki ülke arasındaki tartışmalı sınır meselelerini çözmek istemesidir. Saddam, İran'ın devrim ihracını engellemek ve Irak'taki Şii azınlığa yardımını

engellemek, Mısır'dan boşalan Arap liderliğini devralmak adına İran'a karşı alınabilecek bir askeri zaferin kendisini Arap dünyasının yeni lideri yapacak olduğuna dair düşünceleri olmuştur.

İki ülke arasında savaşa başvurmayı gerektirecek gerçek bir sebebin olup olmadığı tartışılırken, tarihsel olarak süregelen birtakım sorunların olduğu bilinmekteydi. Bunlar; sınır sorunları, ideolojik sorunlar, dinsel ve mezhep sorunları, Kürt Sorunu ve Kuzistan Arapları sorunu gibi belli başlıklar altında toplanabilir. Bu doğrultuda İran ile Irak arasında 1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması, iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıklarına geçici de olsa bir çözüm getirmekteydi. Bu antlaşma ile Irak Şatt-ül Arap suyolunun Doğu yakasını İran'a vermeyi kabul etmiş buna karşılık İran da Kürtlere o zamana kadar sağladığı desteği keseceğini vaat etmiştir. Ancak antlaşmadan sonra Irak, Fransa ve Sovyetlerden askeri teçhizat alımını hızlandırmış, 1978'de Arap Birliği Zirvesine ev sahipliği yaparak siyasal prestijini artırmıştır (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, 2017).

İran-İrak Savaşı'nın görünürde yukarıda sayılan sebeplerden dolayı ortaya çıktığı sanılsa da sorunun temelinde iki ülkenin bölgedeki enerji kaynaklarına hâkim olmak ve küresel enerji piyasalarına yön vermede hegemonya kurmak istemeleri yatmaktadır (Olçar, 2010). Irak 1979 yılında İran'da meydana gelen devrim ve akabinde başlayan kaos ortamını fırsat bilerek saldırmıştır. Petrol zengini iki ülke arasında patlak veren savaş günlük petrol üretimini %10 düşürerek varil fiyatlarını 14 dolardan yaklaşık üç katına 35 dolara yükseltmiştir. Her iki ülkenin de en önemli gelir kaynağı olan ham petrol üretimi ve petrole bağlı kalkınma modelleri bu savaştan etkilenmiş, fiyat dalgalanmaları iki ülkenin de ekonomisini sarsmıştır (Kocaoğlu, 1996).

İran-İrak Savaşı'nın patlak vermesinde kuşkusuz dönemin olağan konjonktürü de etkili olmuştur. Nasır önderliğinde bir süre Arap dünyasına liderlik rolü üstlenen Mısır'ın Camp David Antlaşması ile İsrail ile anlaşmaya varması, Mısır'ın Arap dünyası ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki liderlik statüsünü derinden zedelemiş, bu durum Saddam önderliğindeki Irak'ın yeni liderlik görevini üstlenmesi için itici güç oluşturmuştur. Diğer taraftan, İran'da devrimin başarıya ulaşması ile Şah yönetiminin sona ermesi, Arap dünyasında yeni lider ülke arayışlarını hızlandırmış, Irak kendine bu yeni rolü üstlenmiş ve oluşan güç ve statüko boşluğunu kendi lehinde kullanmak istemiştir. Siyasi arenada kendini yeterli ve güçlü hisseden Saddam, ekonomik olarak da petrol gelirlerinden oldukça tatminkâr ve umutluydu. Sahip olduğu petrol rezervleri bakımından Suudi Arabistan ve İran'dan sonra Orta Doğu'nun üçüncü büyük gücü olan Irak, yıllık 26 milyar dolarlık petrol geliri ile 1980'li yıllarda önemli bir enerji kartını elinde tutuyordu. Tüm bu istatistiklere fazlasıyla güvenen Irak, savaşa girmek için farklı bahaneler aramaya başlamıştır (Uslu, s:284-285, 2002).

İran-İrak Savaşı'nın enerji boyutu ise Irak'ın gizli hedeflerinde saklıydı. Irak, İran'ı bozguna uğratarak, Tahran'dan ülkenin ikinci sanayi bölgesi olan Ahvaz, Hürremşehr, Abadan, Bender ve Humeyni gibi petrol ve doğalgaz merkezlerinin bulunduğu Kuzistan bölgesinde yer alan ve yaklaşık bir buçuk milyon dolayındaki Arap halkı özerkliğe kavuşturarak bu bölge üzerinde siyasi nüfuz kurmayı amaçlıyordu. Böylece hem bu petrol ve doğalgaz bakımından zengin olan yerler İran'ın denetiminden çıkarılacak, hem de Kuzistan Araplarının özerkliği sağlanarak, İran'dan sağlanan gizli destek ile bölgede önemli bir yer teşkil etmeye başlanan Kürtler siyasi arenada dengelenmiş olacaktı (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, 2017).

Savaş 22 Eylül 1980 tarihinde Irak'ın Kuzistan Araplarının olduğu bölgeye saldırmasıyla başlamıştır. Savaş'ın ilk başlarında herhangi önemli bir dirençle karşılaşmayan

Irak, İnan topraklarında hızla ilerlemeye başlamıştır. Ancak savaşın uzun yıllar boyunca devam etmesi Irak'ı ekonomik olarak yıpratmış ve petrol gelirlerinde hızlı düşüölere sebep olmuştur. Dışarıdan beklediği desteği de göremeyince Irak, savaşın başındaki üstünlüğünü koruyamamış, ABD'nin de İnan'a destek vermesiyle Irak için savaş kâbusa dönüşmüştür. Sonunda 20 Temmuz 1987'de BM Güvenlik Konseyinin oybirliği ile alınan 598 sayılı ateşkes kararı ile savaş sona erdirilmiş ve Irak beklediği zaferi elde edememiştir.

5.4. Körfez Savaşı ve Enerji Boyutu

Körfez Krizi 1990 yılının 1 Ağustos'unu 2 Ağustos'a bağlayan gece Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlamıştır. Uluslararası hukuka aykırı olan bu işgal o dönem için birçok devlet tarafından kınanmıştır. Irak'ın bu kararı almasında ise iç ve dış birden fazla faktör etkili olmuştur. Bu faktörlerin başında sekiz yıl süren İnan-Irak Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik yıkıntı ve enerji gelirlerinin sürekli olarak düşmesidir. Irak bu ekonomik hasarı telafi edebilmek adına farklı alternatifler arama içerisine girmiştir. Kuşkusuz Irak, İnan'la mücadelesinde Batı'dan gördüğu desteği bu savaşta da bulabileceğini sanarak büyük bir hataya imza atmıştır. Petrol faktörünün temel sebep olduğu bu işgal girişimine ABD, Körfez bölgesindeki savaş gemilerini harekete geçirerek ilk karşılığı vermiştir. Ardından ABD, müttelikleri ile Irak'a karşı savaşarak dünyanın en önemli enerji bölgesine ilişkin yapılacak saldırılara karşılık vereceğini göstermiştir (Kocaoğlu, 1996).

Savaş'ın diğer bir önemli nedeni, Irak'ın İnan ile mücadelesinde silahlanmasına karşılık Batı'nın göz yummasının Saddam Hüseyin'de oluşturduğu cesaret ve buna bağli olarak Irak'ın Kuveyt üzerindeki tarihi emelleridir. Saddam, Kuveyt'in İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet olduğunu iddia etmiş ve bu hatanın düzeltilmesinin ancak iki ülkenin birleştirilmesi ile sağlanacağını savunmuştur. Yine Saddam, Kuveyt'in petrol üretimini artırarak fiyatları düşürmesinden Irak'ın zarara uğradığını iddia etmiştir. Saddam, İnan ile olan mücadelesinde Kuveyt ve Suudi Arabistan tarafından kendisine verilen para yardımını borç olarak algılamamış ve bunun sadece bir destek olduğunu savunmuştur. Bir diğer önemli faktör ise Saddam'ın Körfez bölgesinin hâkimiyetinin ele geçirmek istemesidir. Tüm bu nedenlere istinaden Saddam Hüseyin 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgale başlamıştır (Uslu, 2002).

Irak'ın Kuveyt'i işgale başlaması üzerine ABD işgal öncesi Irak'a gösterdiği tavrın tam tersi bir tutum sergilemiş ve Irak'a kuvvet kullanımını dâhil birçok yaptırımın uygulayabileceğinin sinyalini vermiştir. 2 Ağustos 1990'da savaşın hemen başında dönemin ABD Başkanı Bush, Saddam Hüseyin önderliğindeki Irak'a karşı ekonomik ambargo başlattığını ilan etmiş ve Hint Okyanusu'nda bulunan Amerikan uçak gemilerinin körfeze doğru hareket etmeleri emrini vermiştir. Bütün Amerikan bankalarındaki ve uluslararası şirketlerdeki Irak ve Kuveyt'in finansal varlıkları ve mülkleri ABD Başkanı tarafından dondurulmuştur. Diğer taraftan ABD, BM Güvenlik Konseyine baskı yaparak kısa bir sürede, Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan bir karar çıkarılmasında da etkili olmuştur. Yine ABD 6 Ağustos 1990 yılında Irak'a karşı geniş çaplı bir ekonomik ambargo başlattığını resmen duyurmuştur (Uslu, 2002).

Birinci Körfez Savaşı'nın enerji boyutuna baktığımızda ise OPEC içinde petrol fiyatları konusunda farklı düşüncelerin gün yüzüne çıkması, savaşa giden yolda önemli bir etken olmuştur. İhraç ettikleri kotadan daha yüksek üretim kapasitesine sahip BAE ve Kuveyt, mevcut petrol fiyatlarını sürdürmeyi isterken, Irak ise kendi üretim kapasitesi içinde daha iyi bir üretim yapabilmek adına fiyatların artırılması için bu devletler üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Irak'ın bu baskıları sonuç vermemiş ve Körfez ülkeleri fiyat artırımına gitmemişlerdir. Yine bu dönemde OPEC ülkeleri ham petrol fiyatlarını sabit tutarak ve daha fazla üretim yaparak, zaten zor günler geçiren Irak ekonomisini daha da güç bir duruma

sokmuşlardır. Bu ülkelerin başında ise Kuveyt ve Bahreyn gelmekteydi. Bu noktada Irak Kuveyt'in petrol rezervlerini ve finansal kaynaklarını ele geçirerek ekonomisini yeniden canlandırmak istemiştir (Uslu, 2002). Tüm bu sebepleri bahane ederek Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal etmeyi, dünya petrol rezervlerinin %20'sine yakın bir kısmını ele geçirmeyi, İran savaşında büyük zararlara uğrayan ekonomisini tekrar düzeltmeyi ve uluslararası petrol fiyatlarını belirlemede önemli bir pozisyon elde etmeyi amaçlamaktaydı.

Sonuç olarak, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde, petrol ve enerji kaynaklarına hâkim olma arzusu işgalin temel nedenlerinden biri olmuştur. Bu noktada İran'la mücadelesinde ABD'den destek gören Irak aynı desteği Kuveyt karşısında bulamamış, tersine ABD muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır. Saddam Hüseyin ABD'nin Irak'a saldırabileceğine ihtimal vermemiş ya da olası bir saldırıda SSCB'nin kendi yanında olacağını düşünmüştür. Ancak beklediği desteği savaş başlayınca görememiş ve savaştan istediği sonucu elde edememiştir.

5.5. 2003 Irak İşgali Ve Enerji Boyutu

ABD ve İngiltere tarafından düzenlenen ve "Irak'a Özgürlük Operasyonu" (Operation Iraqi Freedom) ismiyle bilinen Amerikan-İngiliz işgal operasyonu, 2003 yılının 20 Mart sabahında başlamıştır. ABD'nin yaklaşık 200,000 askerine karşılık Irak'ın 435,000 askeri, ABD'nin 429 tankına karşılık Irak'ın 2600 tankı ve ABD'nin 500 savaş uçağına karşılık Irak'ın elinde 300 savaş uçağı bulunmaktaydı (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, 2017). BM Güvenlik Konseyinde ise bu işgal için farklı fikirler öne çıkmakta, beş daimi üyeden İngiltere hariç ABD'ye tam destek veren başka üye yoktu. Ama yine de daimi üyelere Fransa, Rusya ve Çin operasyonla ilgili sadece derin endişe duyduklarını söylemekle yetinmişlerdir. ABD'nin uluslararası hukuka aykırı hareket ettiği ve bağımsız bir devlet olan Irak'ın egemenliğini çiğnediği, BMGK dışından başka devletler tarafından dile getirilse de ABD ve İngiltere bu tür söylemleri dikkate almamışlardır.

ABD'nin 2001 yılında açıkladığı enerji politikası, petrol fiyatlarının düşük tutulması ve ABD'nin ithal petrole olan bağımlılığının azaltılması yönünde olmuştur. O dönem için Irak Savaşı için halkın desteğini sağlamaya çalışan Bush yönetimi, savaşın terör ve güvenlik faktörünün yanı sıra Amerika'nın ucuz petrol gereksinimini karşılamak amacıyla yapıldığını ifade etmiştir. Oysa Irak işgali bu amaçlara ulaşmada yararlı olmamış, savaş ile birlikte petrol fiyatları 20 dolardan 30 dolara, daha sonraki süreçlerde de sürekli yukarı yönlü hareket etmiştir (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, 2017).

Kuşkusuz ABD'nin Irak'ı işgalinin altında yatan nedenlerin başında Orta Doğu enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması vardı. Enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasının yanında, terörizmin engellenmesi, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, İsrail'in güvenliğinin sağlanması savaşın diğer ana nedenleri arasında sayılabilir. Bunların yanında Saddam Hüseyin'in insan hakları ihlali yaptığı, uluslararası terörizme destek verdiği, Irak halkının demokratik bir ülkede yaşama hakkının olduğu ve Irak'ın demokratikleşmesinin ahlaki bir vazife olduğu, ABD tarafından uluslararası kamuoyunu etkileme adına başvurduğu argümanların bir kısmını oluşturuyordu. Ancak savaşın sona ermesiyle ABD'nin iddia ettiği kitle imha silahlarına rastlanmamış, Bağdat yönetiminin El-Kaide ile bağlantılı olduğu savları da temelsiz kalmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin asıl maksadının bölgedeki enerji arzının uluslararası piyasalara kesintisiz sürdürülmesinin sağlanması olduğu aşikâr hale gelmiştir.

2003 Irak işgalinin altında yatan önemli nedenlerden biri de 2000 yılının Kasım ayında Saddam'ın Irak petrolünü dolar (petro-dolar) yerine euro ile satacağını ilan etmesidir. ABD

hem küresel enerji piyasalarında hem uluslararası ticarete doların kullanımını sağlayarak değer kaybetmesinin önüne geçmektedir. Zira dünyadaki toplam ihracatın yarısını petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Bu şekilde ABD hiçbir şey üretmeden dolar basarak dünyadan mal ve hizmet alımını kolaylaştırmaktadır. Örneğin; piyasaların dolardan euroya geçmesi doların aşırı değer kaybetmesi ile sonuçlanacak ve ABD ihtiyaç duyduğu dış ticaret girdilerini çok daha pahalıya mal edecektir. Ayrıca diğer ülkelere olan borçlarını ödemek için çok daha fazla mal ve hizmet üretmek zorunda kalacaktır. Bu durum da ABD’de insanların yaşam standartlarının ciddi şekilde düşmesine ve beraberinde çeşitli toplumsal huzursuzlukların doğmasına neden olacaktır (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, 2017).

2003 Irak işgalinde ABD’nin asıl hedeflerinden birisinin de sahip olduğu ham petrol rezervleri bakımından dünyanın en önde gelen bölgesinin enerji kontrolünü elinde bulundurmak olduğunu söyleyebiliriz (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, 2017). 2003 Irak işgali 1991 yılında Irak’a karşı verilen savaşa benzer şekilde ABD’nin Orta Doğu enerji kaynaklarına sahip olabilmek için tasarladığı bir harekât olmuştur. Bu operasyonun temel sebepleri arasında gösterilen Irak’ta var olan kitle imha silahları, Irak’ın teröre destek verdiği gibi savların savaş sonunda gerçek olmadığı, savaşın temel sebebinin Irak rejiminin değiştirilmesi ve enerji kaynaklarının kontrol altına almak olduğu gün yüzüne çıkmıştır (Kleveman, s:290, 2004).

Diğer taraftan Irak işgalinin ABD’ye birtakım negatif etkileri de olmuştur. Bunların başında küresel güven kaybı, Orta Doğu’da Amerikan karşıtlığının artması, terörizmin yaygınlaşarak küreselleşmesi, Orta Doğu bölgesinde dengelerin aleyhine değişmesi (İran’ın güçlenmesi) ve ABD askeri gücünün zayıf noktalarının ortaya çıkması gelmektedir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Irak işgali, ABD’ye beklemediği sonuçlarla karşılaşmasına neden olmuş ve ABD halkının savaşıardan usandığının delili olmuştur.

6. SONUÇ

Dünya üzerinde var olan mevcut petrol rezervlerinin yaklaşık yarısını içinde barındıran Orta Doğu küresel enerji güvenliğinin sağlanması adına en önemli bölge olma özelliği taşımaktadır. Bölge devletlerinin demokratik yönetimlerden uzak olması, ulus devlet bilincinin oturmamış olması ve birçok devlet dışı silahlı örgütsel yapılanmaların türemesi enerji güvenliği adına riskleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla da bu da beraberinde Orta Doğu bölgesini dışarıdan en fazla müdahalelerin yaşandığı bölge olmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan petrol ve doğal gazı bağımlı olarak ekonomik ve iktisadi kalkınmalarını sağlamaya çalışan ihracatçı ülkeler bölgeden enerji akışının güvenli bir şekilde yapılabilmesi için gerekli önlemleri almak durumunda olduklarını belirterek yapılan müdahaleleri meşrulaştırma yoluna gitmektedirler. Bu noktada Orta Doğu’da enerji güvenliğinin sağlanması birçok gelişmiş Batı devletinin dış politikasında bazen gizli bazen açık olarak başlı başına bir amaç haline gelmektedir. Orta Doğu petrollerinin Batı piyasalarına güvenli bir şekilde akışının sağlanması küresel Batılı güçler tarafından son derece hassasiyet arz eden bir konu haline gelmiştir. Sonuç olarak, gelecekte de petrol bağımlılığının devam edeceği düşünülmekle birlikte bu bağımlılığın yönünün Batı’dan Doğu’ya dönmesi muhtemel senaryolar içerisinde yer almaktadır. Özellikle Çin ve Hindistan gibi küresel piyasalara etki edebilecek devletlerin ekonomik ve teknolojik rekabete katılması ile petrol ihracatındaki rekabetin kızışması, Orta Doğu’daki enerji akışının Batı’dan Doğu’ya dönmesi beklenilmektedir. Yine beklenen bir diğer durum ise, petrol ve doğal gazı her gün giderek

bağımlılığın artması ile bu durumdan rant sağlamaya çalışan devlet dışı silahlı yapılanmaların hızlı bir şekilde türemesidir. Bu da enerji güvenliğinin sağlanması adına dış merkezli müdahalelerin artmasına, bölgenin askeri, politik, ekonomik ve iktisadi alanlarda istikrarsızlaşmasına sebep olmaktadır. Tüm bu senaryolar Orta Doğu bölgesinin geçmişte olduğu gibi gelecekte de küresel rekabetlerin üzerinde yaşandığı satranç tahtası haline geleceğine işaret etmektedir.

Çalışmada sonuç olarak bir bölgede petrolün varlığı çatışma ve güvenlik sorunlarını beraberinde getirir şeklinde net ve kesin bir çıkarım yapmak olanaksızdır. Ancak petrol özelinde enerji kaynaklarının anti-demokratik, radikal ve politik yönetim kültürü yetersiz rejimler tarafından kontrol edilmesi çatışma riskini artırabilir çıkarımı yapılabilir. Özellikle Orta Doğu bölgesinde enerji güvenliğine yönelik zorlukları anlamak için enerji faktörünün yanında devlet rejimleri, liderlerin özellikleri ve halk hareketleri de dikkatle analiz edilmelidir.

Gelecekte dünya ekonomisinin petrol ve doğalgaz özelinde enerjiye olan ilgi ve bağımlılığının azalmayacağını düşündüğümüzde, ABD'nin de Orta Doğu bölgesinde var olmaya devam edeceğini ve ağırlığını hissettireceğini söylemek mümkündür. Çünkü ABD dünya enerji sahalarına hâkim olarak küresel üstünlüğünü devam ettirmek amacındadır. Orta Doğu bölgesi sahip olduğu enerji rezervleri, stratejik konumu ve üç dinin kutsal kabul ettiği Kudüs'e ev sahipliği yapması açısından küresel gündemin önemli başlıklarından biri olmaya devam edecektir.

Özetle, petrol bazında enerji faktörünün, Orta Doğu'da meydana gelen siyasi, ekonomik, toplumsal ve insani kriz ve çatışmalara neden olduğu, güvenlikten ziyade güvensizliği getirdiği ifade edilebilir. Ama bu bize petrol (enerji) faktörünün dünyanın her bölgesinde güvensizliği beraberinde getirdiği sonucunu da vermez. Kuzey Amerika'da, Birleşik Krallık'ın İskoçya bölgesinde, İskandinav ülkelerin bir kısmında da petrol ve enerji rezervleri bulunmaktadır. Ancak geçmişten bugüne bu bölgelerde petrol endekli güvenlik sorunları ya olmamıştır ya da küresel gündemi etkileyecek kadar sıklıkla meydana gelmemiştir.

Sonuç olarak, petrol ile güvenlik arasında var olan korelasyonun güvenliğe mi güvensizliğe mi yol açtığı, ilgili ülkenin ulusal gücü ile de bağlantılıdır. Petrol özelinde enerji faktörünün beraberinde güvenlik mi güvensizlik mi getireceği sınırları içerisinde bulunduğu devletin politik, ekonomik ve askeri gücü ile belirlenmektedir. Diğer taraftan Orta Doğu bölgesi enerji kaynakları açısından çok fakir bir bölge olsaydı yine de bu kadar savaş, iç çatışma ve devrimlere ev sahipliği yapar mıydı sorusuna net bir cevap vermek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ç., Bülbül, S., Gümrah, F., Metin, Ç., & Parlaktuna, M. (2007). Petrol ve Doğal Gaz (2 b.). İstanbul: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Alkin, K., & Atman, S. (2006). Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya Ve Türkiye Üzerindeki Etkileri (48 b.). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası (İTO).
- Altay, H., & Nugay, U. (2013). Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3), 2.

- Aras, İ. (2010). Filistin-İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk. Yüksek Lisans Tezi, 15-16. Çanakkale.
- Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi (Cilt 1). Bursa: Mkm Yayınları.
- Arı, T. (2017). Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı (5 b., Cilt 2). Bursa: Bursa Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım.
- Ayhan, V. (2006). İmparatorluk Yolu, Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cırdei, I. (2017). Aspects Regarding The Energy Security In The Middle East (86 b., Cilt 22). Land Forces Academy Review.
- Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. Uluslararası İlişkiler, 10(40), 85.
- Doğan, Z. (2021). Bölgesel Siyasi İstikrarsızlıkların Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri: Arap Baharı Örneği . International Journal of Politics and Security (IJPS), 3(2), 141.
- Durand, D. (1974). Uluslararası Petrol Sorunları. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Erdal, L., & Karakaya, E. (2012). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasî Ve Coğrafi Faktörler. Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(1), 127.
- Gönlübol, M., & Ülman, H. (2001). Birleşmiş Milletler Kuvveti; Süveyş ve Kongo Olayları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 16(2), 157-172.
- İpek, P. (2013, Şubat). Enerji Güvenliğinde Orta Doğu Bölgesi'nin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında "Muğlak" Bir Devrimin Yansımaları",. Orta Doğu Analiz, 5(50), s. 11.
- İpek, P. (2017). Oil and intra-state conflict in Iraq and Syria: sub-state actors and challenges for Turkey's energy security. Middle Eastern Studies, 53(3), 408.
- İzol, R. (2020). ABD-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği. Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (SSAD), 4(1), 93.
- Kleveman, L. (2004). Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol",. (H. Güldü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Kocaoğlu, M. (1996). Petro-Strateji. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.
- Luft, G. (2013). Dependence On Middle East Energy And Its Impact On Global Security. Washington DC: Institute For The Analysis Of Global Security.
- Olçar, K. (2010). Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6(11), 93-127.
- Özdamar, Ö. (2010). Energy, Security, and Foreign Policy. Oxford Research Encyclopedia of International Studies, 1415.
- Özel, P. (2003, Haziran). Petrol Sanayiinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye'de Uygulanabilirliği",. Uzmanlık Tezi,, 6. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Merkezi Müdürlüğü, Yayın No: DPT:2673.
- Pasqualetti,, M. (2011). The Competing Dimensions of Energy Security". B. Sovacool içinde, Handbook of Energy Security (s. 278). The Routledge .

- Proninska,, K. (2007). “Energy And Security: Regional And Global Dimensions”. SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament And International Security.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yasar University*, 26(7), 4378 – 4391.
- Sönmezoğlu, F. (2001). İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947–1994). M. Yavuz içinde, *Türk Dış Politikasının Analizi* (s. 571). İstanbul: Der Yayınları.
- Şen, Ş., & Babalı, T. (2007). Security Concerns in the Middle East for Oil Supply: Problems and Solutions. *Energy Policy* 35, 1517-1524.
- Şöhret, M. (2015). Enerji Güvenliği'nin Ekonomi Politigi Ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi, *Enerji Diplomasisi 1*. Beta Yayınları, s. 47-86.
- Tuğrul, A. (2020). "Enerji Güvenliğinin Ekonomiye Ve Uluslararası Güvenliğe Etkisi", *Yeni Dünya Ekonomi Ve Güvenlik Mimarisi*. TASAM Yayınları.
- Uğurlu, Ö. (2009). Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları. İstanbul: Örgün Kitapevi.
- Uslu, N. (2002). *Türk Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları.
- Yergin, D. (1995). Daniel Yergin, “Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü”, Çev. Kamuran Tuncay, Ankara, 1995, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, s. 559. (K. Tuncay, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-82.
- Yılmaz, S., & K. Kalkan, D. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *ANKASAM Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 183.
- Ziegler, D. (1999). *War, Peace and International Politics* (8 b.). New York: Addison Wesley Longman.